BSAL, 66 (2010), 125-138.

Sobre la unió de les aigües de les síquies de la Font de la Vila i d'en Baster (Ciutat de Mallorca, 1688)

Margalida BERNAT I ROCA

RESUMEN: Los intentos de unir los caudales de las acequias de la *Font de la Vila* y *den Baster* en una sola es una de los temas recurrentes con relación a la problemática del abastecimiento de aguas para Ciutat de Mallorca. El proyecto de 1688 es el último que se dio en el siglo XVII. Para ello, se quiso pactar una concordia entre los Jurados de la Universidad y Reino de Mallorca y el monasterio cisterciense de La Real, que ostentaba la jurisdicción sobre las aguas de la acequia *den Baster*. El proyectó, una vez más, fracasó al partirse del hecho que el monasterio de La Real renunciaría a sus prerrogativas sobre las aguas de su jurisdicción que ya entraban en el núcleo urbano, perdiendo así sus opciones de control dentro del recinto amurallado.

Palabras clave

ABSTRACT: Attempts of uniting flow rates of the irrigation channels of the *Font de la Vila* and *d'en Baster* in a single is one of recurring topics in connection with the problems of the supply of waters for Ciutat of Majorca. The project of 1688 is the latest one that was given in the seventeenth century. For this, it was wanted to negotiate a concord among Juries of the University and Kingdom of Majorca and the cistercian monastery of The Actual one, that held the jurisdiction on waters of the *síquia d'en Baster*. It projected the, once again, failed when departing of the fact that the monastery of The Actual one would give up to its prerogatives on the waters of its jurisdiction that already entered the city centre, losing thus its control options within the enclosure walled

Key words

Introducció

Els conflictes per abastir d'aigua Ciutat de Mallorca i pel control dels cabals necessaris per fer-ho varen ser uns dels primers en esclatar després de la conquesta de 1229. D'aquesta manera i a 1239, s'hagué de firmar una concòrdia sobre la Font de la Vila entre els magnats per regular-ho. En aquest document hi figura la significativa expressió *per be de pau* que denota suficientment el nivell de violència al qual s'havia arribat, ja que les *grans contencions y baralles* eren ben presents.[1] Els enfrontaments de tot tipus, emperò, no per això cessaren, sinó que esdevengueren en una constant.

Ciutat de Mallorca no sols transformà i adaptà a les concepcions feudals de l'ús de l'aigua tots els anteriors sistemes hidràulics andalusins que hi arribaven i els dels voltants, sinó que precisament en raó d'aquestes concepcions els malbaratà per complet. La

[1] ARM (Arxiu del Regne de Mallorca) , Còdex 173, 4.9.

conseqüència immediata va ser l'increment de la problemàtica a l'hora de subministrar aigua als habitants del nucli urbà, un abastament ja de per sí prou dificultós en un indret mediterrani amb marcades èpoques de sequera.

Com és ben sabut, tres són els principals sistemes hidràulics que proporcionaven aquest subministrament: la Font de la Vila, el conjunt d'aigües que formaven la síquia d'en Baster i, en menor mesura, la Font de Mestre Pere. Una de les solucions més habituals per tractar de garantir l'arribada de cabals suficients a Ciutat de Mallorca va ser la d'unir les aigües de les dues primers en una sola síquia i dedicar-les en exclusiva a aquest destí, amb intents a 1478, 1487, 1585 i 1586. A 1590 es creà una *Junta de Probos Homines de l'aygua den Baster* amb la funció de controlar l'entrada de cabals dins Ciutat de Mallorca.[2] Un èxit q1ue se li ha d'atribuir és la signatura d'un conveni segons els qual, entre el 21 de desembre i el 21 de març, aigües de na Bastera es vessarien dins la síquia de la Font de la Vila, però se n'havia de fer petició prèvia a l'abat de La Real.[3] Sembla, emperò, que no va ser fins el segle XVII que es donaren els projectes aparentment més seriosos per fer-ho.[4]

El document que aquí es presenta es refereix a un d'aquests intents a l'any 1688. Si bé és cert que ja se l'ha tractat en un altres ocasions (amb alguna divergència amb la datació),[5] també ho és que la relectura i el temps transcorregut permeten fer una anàlisi d'alguns aspectes abans no contemplats, per més que el tema encara no resta exhaurit.

1.- La jurisdicció d'un abat

Un dels principals impediments que sempre returà que les aigües de les síquies de la Font de la Vila i les d'en Baster formassin un sol cabal va ser una qüestió jurisdiccional. Deixant de banda la prou coneguda i polèmica donació a Guillem Baster feta a 1242 per l'infant Pere de Portugal, confirmada l'11 de juny de 1247 pel rei Jaume I[6] i que resulta prou sospitosa de falsificació,[7] no es pot deixar de banda un altre fet també de prou transcendència: el concanvi que Jaume II realitzà amb el monestir de La Real el 4 de setembre de 1309 de les aigües de la síquia d'en Baster, de titularitat reial aleshores, per l'alqueria dita del Coll i el rafal Samega, a Porreres.[8]

En el concanvi hi anaven inclosos els molins de n'Adarró i el de la Palanca, coneguts com a molins de la Costa de la Seu, i el de la Porta de l'Esvaïdor o Pintada, tots tres construïts per Guillem Baster. El resultat d'aquest acte va ser que, amb el temps i després

---

2 ARM, EU (Extraordinaris de la Universitat) 19, 122-122v.

3 ARM, AH (Arxiu Històric) 831, AH 4.374

4 M. BERNAT I ROCA; J. SERRA I BARCELÓ: *La síquia d'en Baster*, Palma, 2000, 97-105.

5 BERNAT; SERRA: *La síquia d'en Baster*, 110-111.
A. GORRÍAS I DURAN; R. TERRADES I JOFRE: "L'aprofitament pre-industrial de l'aigua de La Granja. La Font Major de La Granja i la Font d'en Baster. Dues fonts, la mateixa aigua", Actes del *IV Congrés Internacional de Molinoligia*, Vol. I – Palma, 2005, 313-367.

6 P. MORA; LL. ANDRINAL: *Diplomatari del Monestir de La Real (I): 1232,1360*, Tarragona, 1982, 606-610, Doc. IX.

7 BERNAT; SERRA: *La síquia d'en Baster*, 51-55.

8 MORA; ANDRINAL: *Diplomatari ... (I)*, 419, 428, Doc. 157.

de diverses maniobres no sempre massa clares,[9] l'abat del monestir de La Real es pogué arribar a titular *Senyor de la sequia d'en Baster*, tal i com figura en el document en estudi, com expressió d'una plena jurisdicció equivalent a la d'un magnat de conquesta. I no ho era, per molt que els monjos en les seves cròniques ho justificassin *per quant la abadia de Poblet ajuda y contribui en la conquista ab molts soldats y quantitats de pecunies,*[10] cosa que no és certa com bé ho demostra la documentació escaient.

A partir de la titularitat d'unes aigües i el domini d'uns molins, el monestir de La Real s'apropià de tot un sistema hidràulic fonamental i la seva aplicació a l'ús dels habitants de Ciutat de Mallorca restà sotmesa a la voluntat "generosa" de l'abat de torn. Cada vegada que es produïa una fretura d'aigües, se li havia de demanar que n'autoritzas l'entrada de les de la síquia d'en Baster per donar-hi remei. Això és el que succeí a 1630,[11] per repetir-se a 1631 i 1632.[12] Una situació que no s'hagués donat si els intents d'unió de 1628-1629 s'haguessin fet realitat. També resulta significatiu que, segons es relata en un llibre d'albarans del monestir de La Real, el 3 d'abril d'aquell any, hagués fet falta que els jurats rompessin *la síquia dita d'en Baster en lo trast del Camp Pelat, prop lo abeurador y prengueren la aygua mesclant.la ab la aygua de la síquia dita de la Ciutat y aquella tingueren y prengueren fins* [EN BLANC] *de 1630*.[13]

Tot i això, el contengut de la concòrdia de 1688 no deixa de ser sorprenent, per molt que la necessitat d'aigua pogués ser extrema. Els jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca reconeixien explícitament la jurisdicció de l'abat de La Real sobre les aigües de la síquia d'en Baster. Però en pretenien la renúncia d'exercir-la sobre aquelles que ja entraven dins Ciutat de Mallorca (Cap. 1) per tal de dur endavant la projectada unió. I ho volien fer a l'empara del tantes vegades invocat privilegi del rei Martí de 1404,[14] que comptava amb antecedents com la ja esmentada carta de concòrdia de 1239, el privilegi del rei Alfons atorgat a 1285[15] o l'autorització de 1356 de Pere IV,[16] tots ben presents en la documentació del segle XVII en relació al tema de les síquies.

Per altra banda, se li demanava que lliuras el tram de síquia ja fet a expenses del monestir i que havia suposat la considerable inversió de 1.050 L, 650 de la quals eren a interès. Unes quantitats que s'havia de fiar en recuperar-les amb la simple promesa per part dels jurats de ser el primer en cobrar quan tothom que n'estava obligat hagués fet el pagament del que li pertocava. A més a més, si es produïa algun plet a causa de les obres noves, havien de contribuirien paritàriament amb la Universitat en la defensa, però a la

---

9 BERNAT; SERRA: *La síquia d'en Baster*, 65-85.

10 Monestir de La Real. Biblioteca Balear. *Qüestions agudes sobre delmes pertanyents al Monestir de La Real*, f. I.

11 ARM, Arxiu Torrella , Armari 2 , Fardell 33/D, 17.

12 ARM, AH 1.054. 1-2

13 ARM, Convents 4.144, 37.

14 ARM, Còdex ?: *Llibre d'en Rosselló Nou,* 400; Còdex ?: *Llibre d'en Servera.* 63v.

15 ARM, Còdex ?: *Llibre d'en Rosselló Nou,* 111-116; Còdex ?: *Llibre de Sant Pere,* 66 i 138.

16 ARM, Còdex ?: *Llibre de n'Abelló,* 3.

vegada se li demanava el compromís de no impugnar en cap moment les obres necessàries per a la reconducció, sinó que *ans be la llohen y aproven* (Cap. 5).

Se n'esperava l'assentiment a tot sense oferir cap contraprestació, a no ser que es pugui entendre com a tal el manteniment d'unes pràctiques habituals del convent de La Real des d'antic. A més del manteniment del ple exercici de la jurisdicció de l'abat sobre les aigües de la síquia d'en Baster sobre El Terme (Cap. 1) i que se seguiria exercint a través del seu siquier (Cap. 7), se li donava garantia de conservar el dret d'aigua dels dissabtes i la reserva de la dobla contínua com sempre havia tengut (Cap. 2), a la vegada que el monestir seria objecte d'unes condicions favorables en les despeses dels escurons i els adobs que fossin necessaris per a la conservació del sistema, ja que es repartirien amb la Universitat (Cap. 9). Tot junt ben poca cosa a canvi de renunciar a un dret senyorial que havia costat segles consolidar i que implicava importants quotes de poder.

Amb aquests paràmetres, no és d'estranyar, que s'acordas fer uns elets a més dels tenguessin els jurats. La seva funció havia de ser fer *lo que ben vist sera en benefici de aquella y fer totas las demostracions necesarias per la bona adminsitracio de dita sequia* i, en cas de necessitat, defensar-ho davant el virrei o el seu lloctinent (Cap. 6). No deixa de cridar l'atenció que es volgués acudir al virrei, quan aquest tipus de causes eren incumbència de la Reial Audiència.

2.- Uns molins derruïts

Un dels aspectes a comentar és el del paper dels molins dins Ciutat de Mallorca sotmesos a la jurisdicció del monestir de La Real, aleshores derruïts. El motiu és que els jurats en preveien una possible reconstrucció des del moment en què els posseïdors *vehen poder gosar de la aygua, qui com se spere entrera en abundancia a la Ciutat* (Cap. 1).

Era un conjunt de tres i, a 1763, se'n tenia memòria exacta del seu origen: *Los molinos que havia fabricado Baster antes de la real concesión* [...] *uno junto a la Riera cerca del jardín real llamado de la Palanca, otro bajo la Costa de Gerardo Adarrone, y otro cerca de la Puerta del Esvahidor*.[17] Des de la seva construcció, entre 1242 i 1247, es veren immersos en la polèmica, començant per un important procés entremig per l'erecció d'altres molins per part de Vidal de Fontanet i Domingo Rubió que es destorbaven uns als altres.[18]

Per a determinats autors, devien aprofitar aigües sobrants que abocaven a la mar a través del torrent de na Barbarà segons una hipòtesi[19] o més encertadament en el de Sa Riera.[20] Res més enfora, ja que no tendrien sentit les polèmiques per la jurisdicció de les aigües. El seu funcionament anava lligat a què una determinada quantitat d'aigua es vessas de la

17 ARM, Arxiu Torrella – Armari 2 – Fardell 33/D, 64-64v.

18 BERNAT; SERRA: *La síquia d'en Baster*, 47-49.

19 R. FONTANALS: (1984) *Un plànol de la Sèquia de la Vila del S. XIVI*, Palma , 1984, 14.

20 MA. CARBONERO GAMUNDÍ: *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*, Palma, 1992, 110 i 112.

síquia d'en Baster a la de la Font de la Vila prop de la creu de Sóller, segons ho registre un informe de 1639.[21]

La reconstrucció suposava que els jurats havien d'admetre uns certs drets dins Ciutat de Mallorca a l'abat de La Real pel fet de ser el senyor eminent d'aquests molins. Una circumstància que, des de segles enrere, es tenia ben clara. En un document de 1321, de manera prou significativa, s'hi declarava que determinats drets d'aigües anaven precisament lligats a l'edificació i el funcionament de molins. Al deixar de funcionar i derruir-se, *falte en consequencia señorio, dret y aigua*.[22]

Un argument prou útil als jurats per tal de no comprometre's en un fet que no els era ni poc ni gens convenient. Per això, en principi els jurats oferien al monestir de La Real el pagament de 25 L censals alodials amb inclusió de les pensions i els drets de *siquiatges, erbajons et als.* que poguessin rebre pels tres molins en conjunt, si bé aquest oferiment es feia amb reserves (Cap. 1). Segons consta per notícies de 1763, la reconstrucció de cap dels tres molins es dugué a terme, ja que es diu que *no prestan censos por totalmente estructos, como consta por las cabrevaciones*.[23]

2.1.- El molí enderrocat de la Porta Pintada

Es trobava fora porta, front del convent de Santa Margalida i era a partir d'ell que es feia la redistribució de les aigües pels molins del carrer dels Oms i del Pla del Carme,[24] al principi per un canó[25] i, ja en el segle XVII, per un aqüeducte.[26] Deixà de moldre a 1616,[27] a conseqüència de les obres de fortificació.[28] De totes maneres, el monestir de La Real havia seguit tenint despeses i ho recuperava venent-ne l'aigua.

Sortadament, es té constància de part d'aquestes despeses i vendes, cosa que permet entreveure fins a quin punt el pagament de les 25 L suposava alguna compensació al monestir. Entre 1607 i 1630 es pagaren unes 292 L, mentres que per les vendes d'aigua a diversos particulars n'ingressaren 564 L. Representava un benefici 272 L en un període de 23 anys, la qual cosa suposava una mitjana anual de 12 L.[29] El cobrament de les 25 L ho incrementava considerablement i a compte dels altres dos molins que no generaven cap despesa.

---

21 ARM, Convents 4.144, 21v. Aquesta creu pot ser fos la que es trobava prop de molí de Passatemps, sobre l'antic camí.

22 ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/B, Plec 12, f. 2.

23 ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/D, 64v.

24 ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/B, 41.

25 FONTANALS: *Un plànol de la Sèquia de la Vila*, 50 i 71..Es tracta de l'anomenat Canó dels Tintorers.

26 M. BERNAT I ROCA; J. SERRA I BARCELÓ: "Materiales gráficos para el estudio del abastecimiento de aguas en Ciutat de Mallorca (S. XIV,XVII)", Actas del *I Coloquio de Historia y Medio Físico. El Agua en zonas áridas: Arqueologia e Historia*, Almeria, 1989, 856-857.

27 GORRÍAS; TERRADES: "L'ús pre-industrial …", 359.

28 M. BERNAT I ROCA; J. SERRA I BARCELÓ:"El darrer recinte: els inicis de la quinta murada de Ciutat de Mallorca (s. XVI)", *Estudis Baleàrics*, 70, 2002, 37-60.

29 ARM, Convents 4.144: *Albarans circa lo molí destruit de la Porta Pintada comensat en lo any 1607.*

Permetre que fos reconstruït era una clara contradicció pel que fa a les intencions dels jurats de distribuir les aigües *sens dependencia* (Cap. 1). Si amb el molí derruït ja es podia exercir un important control de les aigües, amb la reconstrucció aquest podia esdevenir en complet, ja que les deixaria plenament en mans de l'abat de La Real, tota vegada que se li havia reservat i reconegut la plena jurisdicció fora del recinte urbà, que era on es trobava el molí de la Porta Pintada. La seva ubicació el feia un element neuràlgic, ja que necessàriament totes les aigües que entraven a Ciutat de Mallorca havien de passar per ell i a això s'hi afegia que, d'alguna manera, estava associat a un gran aljub que actuava de regulador.[30]

De totes maneres, hi ha un altre consideració a fer. El molí enderrocat de la Porta Pintada no es podia reedificar en el mateix emplaçament. Les obres de construcció del nou baluard i del fossat de la murada renaixentista ho feien impossible. El desplaçament cap a un altre indret era inevitable i hi havia un punt compromès on fer-ho: l'abeurador prop del convent d'Ítria, punt on es podia i se solia efectuar la unió de les aigües de la Font de la Vila i les de la síquia d'en Baster quan era necessari ajuntar-ne els cabals.[31]

2.2.- Els molins de la Costa de la Seu

Eren dos molins també coneguts com de n'Adarró.[32] El primer es trobava al cap de dalt de carrer dels Polls de Sant Domingo des d'on l'aigua davallava cap al segon i, des d'aquest arribava al molí de la Palanca, per finalment abocar a Sa Riera.[33] El seu funcionament depenia del mateix cabal que impulsava el de la Porta Pintada, cosa que encara en el segle XVIII es tenia prou clar. Així consta en l'informe que en va fer el siquier Joan Antoni Pons tot dient que l'infant Pere de Portugal havia concedit permís per *construir molinos cerca de la Almudayna dentro de la Ciudad y aquellos hacer moler de la aygua pasando por el pozo o conducto publico del agua de la Ciudad*[34] que no era altre que l'aljub de la Porta Pintada.

La ubicació just devora de l'Almudaina suposava un greu problema que enfrontava la jurisdicció reial i la de l'abat. Un bon exemple n'és la menció d'un documents del segle XIV en un posterior del segle XVIII on s'explica sense embossos com el monestir de La Real intimà una carta al lloctinent reial prohibint-li que *de su propia authoridad no tomasse agua de la sequia d'en Baster para regar el huerto de su Palacio* perquè anava contra els drets que el monestir deia tenir des del concanvi de 1309.[35]

A 1688, aquests dos molins es trobaven fora de funcionament amb tota seguretat per la fallida del sistema de conducció de les aigües. D'altra manera, es pot suposar que s'hagués repetit el patró de vendre-les per obtenir-ne algun benefici malgrat la ruïna, però per ara no n'hi ha cap constància de què es fes. Per això, la reconstrucció, al marge del que pogués costar, tenia en contra l'argument d'on s'havia d'obtenir el cabal suficient per poder-los

30 ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/B, Plec 6, 2v.

31 ARM, Convents 4.144, 37.

32 GORRÍAS; TERRADES: "L'ús pre-industrial …", 360-361.

33 GORRÍAS; TERRADES: "L'ús pre-industrial …", 316.

34 ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/B, Plec 6, 2v.

35 ARM,AH 1054, Plec 19, 2v.

posar en funcionament. En la concòrdia d'aquest any, els jurats, per tal de deixar el tema ben fermat, feren constar que *no poran valer.se de la aygua de la matexa d'en Baster, ni de la Font de la Vila, sino de aygues extravaiades y perdudes* (Cap. 2).

Com es veu, si en el cas del molí de la Porta Pintada sembla que no hi havia cap dubte sobre de quins cabals podia dependre cas de reconstruir-se, no resultava tan fàcil amb els de la Costa de la Seu. Però existia una sortida factible. Des del segle XVI i dins Ciutat de Mallorca, el monestir de La Real havia anat controlant determinades aigües marginals a partir de la capbrevació o concessió d'albellons.

Concretament, el 20 de febrer de 1570 ordenà que *lo dret que los molins tindran com fiblas fora o dins Ciutat o alballons o qualsevol altre dret en dita sequia y ayguas* fos declarat. Això és el que va fer Pere Tugores Fuster que denuncià tenir un albelló a les seves cases situades darrera Sant Domingo o l'argenter Bernat Mudoy al capbrevar un albelló dins ca seva, en el carrer de l'Argenteria i que abocava a la síquia. Si bé és cert que per aquest albelló s'hi devien evacuar aigües residuals relativament netes, es va considerar necessari especificar que no es fes el mateix amb les fètides.

Simultàniament i sense que resulti massa clar el dret per fer-ho, l'abat de La Real realitzà una sèrie d'establiments d'albellons. En concedí un al prevere Tomàs Sentineo a les seves cases al carrer de Sant Miquel, un altre al botiguer Pere Oliver per a les seves cases en el carrer del Pa i encara un altra a Antoni Arnau per a les seves cases del Carrer de l'Argenteria.[36]

Com es veu, era tota una estratègia de la cúria de l'abat per anar ocupant les fissures que hi pogués haver en la xarxa hidràulica de l'interior de Ciutat de Mallorca i augmentar el control. En el cas concret dels molins de la Costa de la Seu, significava tenir accés a unes aigües segurament no potables que ben bé podien impulsar-los tot acatant la disposició dels jurats, però sense renunciar a les prerrogatives que els molins li garantien. Ho afavoria, a més a més, que tots els albellons referits es trobaven en la línia del recorregut de la síquia principal de la Font de la Vila que creuava Ciutat de Mallorca des de la Porta Pintada fins el castell de l'Almudaina.

D'aquesta manera, els molins de la Costa de la Seu suposaven una vertadera falca del poder abacial dins Ciutat de Mallorca. Si bé funcionaven dins del règim general de les aigües de la Font de la Vila, era el siquier de l'abat qui en tenia cura d'ells. Per això, no hi ha dubte que serviren per sustentar determinades maniobres velades de l'abat per fer-se amb el control de les dues síquies dins del perímetre de les murades, tal i com ho fa palès un plet del segle XVIII on hi consta que *podria el abad pretender jurisdicción en la sequia de la Ciudad* que és definida com *propiamente la de Canet y la que decimos de le Font de le Vila.*[37]

3.- Els convents

[36] ARM, Arxiu Torrella, Armari 2, Fardell 33/C V, 40.

[37] ARM., Arxiu Torrella, Armari 2 , Fardell 33/B, Plec 9, 2.

Convents i monestirs actuaven generalment de reguladors i redistribuidors[38] a l'estar freqüentment dotats d'important drets particulars d'aigua i sovint emplaçar-se en punts estratègics de la xarxa. Un bon exemple n'és el monestir de Santa Margalida,[39] com també ho és el convent de Sant Domingo[40] o posteriorment el de Monti-Sion.[41] D'aquí la importància que té el que s'esmentin els convents d'Ítria, Jesús i el vell dels caputxins com a receptors d'aigua encara què només fos per beure i en el mes de gener (Cap. 4).

Els tres convents se situaven fora murada, relativament a prop. L'anomenat convent vell dels caputxins s'alçà a l'hort de ses Murteres, entre el camí de La Real i el del convent de Jesús, a l'anomenada Vela d'en Garau.[42] El convent d'Ítria es trobava al començament de la carretera de Sóller,[43] mentres que del de Jesús encara ara en queden restes devora la carretera d'Establiments. Tots ells comptaven amb drets d'aigua sobre la síquia de la Font de la Vila. Del convent d'Itria, per notícies dels segle XVIII, se sap que tenia un safareig i un abeurador.[44] Per acabar, l'hort on hi hagué el convent vell dels caputxins rebia la tanda 21 de la síquia de la Font de la Vila, anomenada de les Parellades d'Avall, durant una hora i un quart cada vint dies.[45] Això, emperò, no significa que ho considerassin prou. D'aquí la previsió dels jurats al limitar-ne l'accés i, a la vegada, defugir de l'ocasió de què poguessin exercir o exigir algun control.

Per rebre'n de la síquia d'en Baster bé podia ser per ramals que es desviassin abans d'arribar a Ciutat de Mallorca o bé n'havien de prendre des de l'aljub de la Porta Pintada. Aquesta segona opció implicava un sistema de síquies i/o canalitzacions en el que es deia el Camp Pelat. Per entendre-ho, es fa necessari conèixer, en què sigui només somerament, aquest espai i les possibilitats que oferia.

3.1.- El Camp Pelat

Es tracta d'un indret completament desaparegut arran de la construcció del quint recinte de les murades i la subsegüent urbanització. Per notícies de 1693, se sap que era *un campum terra* [...] *situatam extra menia presentis civitatis, cum omnibus Aquis in prefatis locis & terris respectiva spectantibus*.[46] Es tractava, poc més o manco, de la zona entre el

38 P. SANCHO Y VICENS; B. PONS I FÁBREGAS: *Colección de documentos referentes al Reino de Mallorca. Códice Lagostera. Códice Çagarriga* (2 t.), Palma, 1898. Ver *Códice Çagarriga*, 141-143.

39 ARM, AH 1.054, Plec 16.

40

41 M. GUALBA [por la copia]: "Historia del Colegio de Nuestra Señora de Monte-Sión de la Compañía de Jesús, de la Ciudad de Mallorca, desde su principio con el orden de los rectores y años", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, XVII, 1918-1919, xxx,xxx.

42 B. PONS FÁBREGAS: *Los capuchinos. Fundación de esta orden en Mallorca. Sus monasterios. Propiedad de sus edificios*, Palma, 1909, 5-26.
G. VALERO I MARTÍ: *Els noms de fora porta de la Ciutat de Mallorca. Toponimia documentada del Terme de Palma (1230 – 1901)*, Palma, 2008, 110.

43 VALERO: *Els noms de fora porta* ..., 266.

44 ARM, *Planta de la Síquia de la Siudad*, en anotació.

45 VALERO: *Els noms de fora porta* ..., 563.

46 VALERO: *Els noms de fora porta* ..., 102.

vall de la vella murada medieval i l'actual carrer de Blanquerna, poc més o manco equivalent al terreny que ocupà el bastió renaixentista de la Porta Pintada (o de Santa Margalida).

El que interessa, emperò, d'aquest esment documental és la referència a aigües, ja que aquestes, en principi, només podien ser aquelles que derivassin de la síquia de la Font de la Vila. De totes maneres i considerant el minso repertori de notícies per ara a l'abast, es pot dir que el Camp Palat comptava amb una xarxa de síquies i canonades d'una certa consideració que possibilitava distribuir-ne de procedents de la síquia d'en Baster a partir del molí de la Porta Pintada.

Cenyint-se el més possible al segle XVII, se sap que, a partir de 1607, es començaren a construir canals de fusta per poder desviar les aigües d'aquest el molí. Se'n detecten almanco tres[47] i subsistiren fins 1630, any en què es canviaren per unes canonades de fang que es pagaren a compte del tres molins.[48]

Uns altres elements a considerar com a part d'aquesta xarxa són els abeuradors. El més destacat d'ells era el que des del molí de la Porta Pintada arribava fins la creu de Jesús, que sovint s'havia d'escurar[49] i adobar.[50] Va ser el punt escollit per dur endavant la unió temporal de les dues síquies ordenada per la Universitat a 1628-1629, com ja s'ha esmentat en altre lloc.[51]

Cloenda

L'excusa, per a la realització de l'obra de la síquia nova de 1688 era la mateixa de sempre: la necessitat d'abastament de Ciutat de Mallorca. El fet de que se xerras explícitament de fer *algunes fonts comunes y altres de major benefici per adorno de la Ciutat* (Cap. 8) tampoc era una novetat. Per fonts comunes es pot entendre la xarxa de poadors públics, mentres que de les *altres* en resta clar que se'ls concedia una funció més enllà que la d'emmagatzemar aigua. Es tractava d'un aspecte secundari que ja s'havia tengut en consideració quan l'intent de 1628-1629.[52] Curiosament, emperò, en aquesta ocasió no es va recórrer a l'opinió mèdica sobre la salubritat de les aigües.[53]

El cert és que la manca d'aigua, en determinats moments, era una realitat penosa. En el cas concret del segle XVII, el règim de pluges va ser molt irregular, amb períodes de sequera freqüents, determinats pel fenomen climatològic anomenat la petita era glacial que afectà tota Europa. De fet, per a Mallorca, ja el començament de segle es va veure marcat

---

47 ARM, Convents 4.144, 4v, 5v i 6v.

48 ARM, Convents 4.144, 20v,21

49 ARM, Convents 4.144. 15,15v.

50 ARM, Convents 4.144, 12.

51 ARM, Convents 4.144, 37.

52 ARM, AH, Presidals Decrets 1626,1628.

53 M. BERNAT I ROCA: "Les aigües de Ciutat segons una visura del s. XVII (Ciutat de Mallorca, 1628)", *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de la Ciència*, XXXVIII, Actes del *XIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana II*, 2002, 59-73.

amb força per aquestes sequeres;[54] l'intent de 1628-1629 anà precedit per una d'elles[55] i l'any 1688 es trobà immers en un cicle que abraçà des de 1687 fins 1691.[56]

La preocupació dels governants, emperò, no responia només a aquestes fluctuacions, sinó també al que se'n derivava. Els períodes de pluges intenses implicaven possibles inundacions, malgrat la desviació de Sa Riera;[57] les sequeres representaven manca dels cereals, bàsics en la alimentació de la major part de les gents;[58] aquesta manca duia aparellada l'especulació[59] i tot junt podia propiciar malestar i protesta social. En aquest context, la població d'un nucli urbà que es veies sotmesa a una mancança d'aigua, resultava perill potencial que s'havia de neutralitzar

A més a més, aquest nou intent d'unió de les aigües de les síquies de la Font de la Vila i d'en Baster, al marge del mar de contradiccions i de difuses jurisdiccions, es trobava marcat per un rerefons d'intenses lluites pel poder. No era res nou. A l'igual que en les anteriors ocasions, realment el que ho feu anar tot a orris va ser una variada problemàtica on s'hi combinaven interessos polítics, socials i econòmics.[60] Interessos que, en part, responien a qüestions públiques. Però aquestes no es poden deslligar de les de caràcter privat. Si bé és un principi que es pot aplicar a qualsevol segle, pel segle XVII mallorquí resulta especialment ver a l'ester tot ell marcat per les banderies de Canamunt i Canavall.[61] Els jurats n'eren ben conscients, com ho eren l'abat i la comunitat de La Real, així com un ample ventall d'implicats de tot estament i condició.

En aquestes circumstàncies i amb bona lògica, no es podia esperar que els cistercencs renunciassin a qualsevol dret, fos quin fos, sobre aigües dins de Ciutat de Mallorca a canvi de pràcticament res. Qualsevulla fossin les maniobres orquestrades pels jurats, no podien anar endavant de cap de les maneres. Hi havia massa en joc.

En el cas concret que aquí es tracta, tots els interessos estaven relacionats amb l'especulació i el control de l'aigua. No de bades, la síquia den Baster estava coberta de molins fariners i drapers, bona part d'ells completament senyorialitzats,[62] amb els

---

54 A. CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, Palma, 1881, 353, 356, 356, ...

55 CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, 781.

56 CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, 442, 444, 446, ...

57 M. GRIMALT GELABERT: "Les inundacions històriques de Sa Riera", *Treballs de Geografia*, 42, 1989, 19-26.

58 J. JUAN VIDAL: "Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca durante el Antiguo Régimen", *Mayurqa: Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, 16, 1976, 87-113.

59 J. SERRA I BARCELÓ: "Intervencionisme i control de mercat. Notes introductòries (s. XVII), Actes de les *XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V – XVIII)*, Palma, 1996, 333-345.

60 BERNAT; SERRA: *La síquia d'en Baster*, 98-105.

61 A. LE-SENNE: *Canamunt i Canavall. Els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, Palma, 1981.
J. SERRA I BARCELÓ: "Canamunt i Canavall: quelcom més que banderies aristocràtiques", *Afers*: *fulls de recera i pensament*, 18, 1994, 461-478.

62 M. BERNAT I ROCA: "Molins drapers a Ciutat de Mallorca: entre interessos polítics i econòmics" *Estudis Baleàrics*, 58/59, 1997, 127-150

posseïdors enfrontats sovint entre sí i amb el monestir de La Real per l'ús d'unes aigües sobre les quals aquesta comunitat tenia o creia tenir jurisdicció exclusiva.

El control d'una aigua que repercutia en tos els aspectes vitals de Ciutat de Mallorca -consum humà, rec del horts interiors i manufactures-, implicava importants quotes de poder enmig de les tensions que hi havia. Per altra banda, no de bades aquest principi és el que fonamentà totes actuacions del monestir de La Real en el tema. Entre el dret sobres les aigües i el dret sobres les síquies, una diferència que els cistercencs tenien ben assumida, els monjos amb l'abat al capdavant s'inclinaren decididament pel primer. Com ja ha senyalat alguna autora, *l'opció de l'abat a favor de l'aigua és lúcida i clara*.[63]

La tantes vegades projectada unió, amb tot i després dels tira i arronsa corresponents, s'arribà a dur a terme. Va concloure l'any 1702. Les aigües de la Font de la Vila i les de la síquia d'en Baster s'ajuntaren devora l'abeurador d'Ítria i les despeses les varen assumir tots els beneficiaris de drets d'aigua. La xarxa de conduccions que dins Ciutat de Mallorca havien servit per conduir aigües d'en Baster perdé el seu sentit i les canonades passaren a fer funcions de clavegueres.

Ciutat de Mallorca, diumenge de l'Àngel de 2010

▪ Apèndix: Transcripció del document

| f. 1| Die XVII mensis maii Anno ad nativitate Domini MDCLXXXVIII

En nom de Nostre Senyor Deu Jesuchrist. Amen. Sia a tots cosa manifesta y notoria com su senyoria dels Illustres y Molt Magnifichs Don Antoni Dameto, donsell, y Nicolau Andreu Rossinyol de Defla, Francesch Mora, ciutedans, Juan Battista Robi, Pere Ignaci Proens, mercaders, y Jaume Blanquer, sastre, jurats de la Universitat y Regne de Mallorca, de una part, y de part altre, lo Molt Magnific Reverent don fray Tomas Carbonell, abad del Monestir de la Real, sen(y)or de la sequia d'en Baster, cum pleno dominio et jurisdiction de las ayguas de Sporlas, Bunyoly, Puigpunyent, de Canet, meatos y aqueductos de aquellas y de los molins en ella edifficats ett. y los molts reverends ets. Pares fray Gregori Calba, prior de dit monestir, el pare mestre fray Jaume Puyol, el pare Antoni Arbona, el pare Vicens Ripio, el pare Batta. Abella, el pare Antoni Gomila, el pare fray Geroni Ferregut, el pare fray Bernat Alguer, fray Juan Obredor, tots religiosos professos de dit monestir, volent Su Senyoria dels Illustres y Molt Magnifics Jurats posar a la obra de la construcció de la nova sequia de ne Bastera a la Ciutat per us dels habitadors de ella en conformitat del real privilegi y permis del Serenissin Sen(y)or Rey de gloriosa memoria de datta de 4 de octubre de l.any 1406, no entenent valer.se del dit privilegi en perjudici de qualsevols drets tingue lo monestir de la Real, ni que sia en dany de algun que tingues al regne.

Sobre lo qual ha acordat dita Su Senyoria dels Magnifics Senyors Jurats |f. 1v| ab lo Molt Illustre Sen(y)or Abad y demes pares del monestir dela Real lo seguent, que.s reduex a capitols distinchs:

{1} Primo, que dit Sen(y)or Abad y demes pares del dit monestir sempre consentiran y nunca contravindran que quant la aygua dita de ne Bastera sia dins la Ciutat la pugue distribuir Su Senyoria del Ilustres y Molt Magnifics Senyors Jurats per lo us dels habitadors

[63] C. BATET COMPANY: *L'aigua conquerida. Hidraulisme feudal en terres de conquesta*, València, 2006, 79-129.

a son arbitre, sens dependencia dels dits pares y a mayor abundament y en quant menester sia donen e transferexen los dit Molt Illustre Sennor Abad y demes pares a Su Senyoria dels Magnifics Jurats en nom de la Ciutat tots los drets generalment parlante que tenen en ditas ayguas ab las reservacions de bax mencionadas, pero per quant seria fer que los dueños dels molins de la Costa de la Seu volguescen reedificar aquells vehen poder gosar de la aygua, qui com se spere entrera en abundancia a la Ciutat, no sextant [SIC] no apperegue poder fer tal per haver dexat ja pro derelicto los dits molins, pero per major seguretat del dit us de la aygua ab benefici comu dels habitadors de la Ciutat offerexen dit Molt Illustre Sen(y)or Abad y demes pares de dit monestir representant aquell fer cesio a dita Su Senyoria dels Magnifics Senyors Jurats sens eviccio alguna de 25 L censals allodials tenen dret de reber sobre dits molins y de totas las pencions discorregudes y que discorreran drets de siquiatges, erbatjons et als. que puguen repetir dels dits dueños de molins per.e.que en qualsevol cas pugue Su Senyoria del Magnifics Senyors Jurats valer.se de dits drets y credits contra dits dueños de dits molins per tots y qualssevols effectes.

{2} Item, se ha acordat que dita aygua de ne Bastera |f. 2| solament se reserve dit Senyor Abad y demes pares la dita del disapte, de sol a sol, par si de tal manera que tot los demes tens de la semana hage se entrar a la Ciutat, sens que dits temps se pugue disminuir per ninguna causa o raho cogitada o incogitada, e mes se reserven la dobla continua segons sempre han possehit ab las inmunitats y exempcions de contribucio de gasto qualsevol tocant a dita sequia y aygua per real sentencia publicada quarto nonas desembris anno Domini MDCXXXVII, las quals resten salve e illesas en lo matex stat y per lo venidor y tambe lo dret de poder reedificar los molins de la Costa de la Seu ab asso que no poran valer.se per dits molins de la aygua de la matexa d'en Baster, ni de la Font de la Vila, sino de ayguas extraviadas y perdudas y dits molins podran reedificar.los no impedint ni devant la policia de la Ciutat y axi matex se ha acordat que.s reserven dits pares el dret o facultat de poder reedificar al moli junt a la porta Pintada mentres no servesca de impediment per el curs de la aygua y encaminar.la y conduir.la per tota la Ciutat per sos conductas ja fets y fahedors, ni la fortificasio y per parte se ha acordat que en la reedificasio de dit moli hage de pagar la Ciutat el cost y gasto que se offerira y los utils del dit moli hagen de ser comuns de la dita Ciutat y convent, restant obligat lo util pertocant a la Ciutat per hipoteca y conservasio de la dita sequia.

{3} Item, se ha acordat que tots los empedrats de la superficie de la sequia d'en Baster de dins la Ciutat los hage der fer la Ciutat, axi en qualssevol temps, que. fasse scuro |f. 2v| general, com en el cas de obrir.se forat o forats y el monestir de la Real tindra obligacio fer las galtas y tapar la sequia o forats de mitje pedra o altre que sia duradera.

{4} Items, han acordat que sempre que se hage de donar llochs a los pares dels convents de Jesús, Itria y Capuchins de pendre aygua per beure, tansolament hage de esser per aquaducto de canonada per hont vage encaminada la aygua restament [SIC] a la font y no altre genero de oficinas, la qual poxen pendre en el mes de janer y no mes, y sera ab consentiment de dita Su Senyoria dels Illustres y Molt Magnifics Senyors Jurats, Molt Ilusltre Sen(y)or Abad y monestir y no e.sols per ningun pretexto, vol dit Senyor Abad y monestir concedir a persona alguna dret de aygua antes de entrar dins la Ciutat, pero encare vol que ni los Molt Illustres Senyors Jurats puguen concedir /concedir.lo/, ans be una simul tenguen obligacio de fer tapar totas aquellas fiblas que sos dueños, justificat dret, y si es posible, tapar etiam justificats drets, si no haura, pagant la Ciutat a los dueños los perjuys.

{5} Item, han acordat que el Senyor Abad de la Real ni son monestir pugua en ningun temps impugnar la nova fabrica de la sequia, ans be la llohe y aprove y prometan perpetuamentr defensar los drets de aquella y si es suscitaran alguns plets o litigis per defenscar [SIC] de aquels contribuira la ciutat per la dita defensca [SIC] en la mitat del gasto y fera Su Senyoria dels Illustres y Molt Magnifics Senyors Jurats la asistencia que sera necesaria per lo effecte sus dit y la nova fabrica de dita sequia la fara la Ciutat y el gasto de ella contribuira el Molt Illustre Senyor Abad y monestir, axi com los demas sen(y)ors de molins en la quantitat que sera justa y declarat per justicia o per conveni |f. 3| y en los adops que despres de feta la nova fabrica contribuyran en lo matex que sera de raho y justicia, tenint consideracio a la renuncia que fa el monestir del cens de 25 L allodials y pencions y a la bona porcio de nova sequia tenian feta, axi en el trast del moli de Matheu Roca com dins lo ort de Canet, el gasto de la qual fabrica coste de una part cerca de 400 L, que a.solas han administrat los pares y en la altre 650 L, de las quals fan interes, que tambe han administrat ab animo de repetir una y altre partidas dels que son tinguts a la paga, declarant que per este consideracio, no se entengue cedit lo dret tenen los dits Pares de cobrar las ditas dos summas, ans be se reserven y volen tenir prelacio per las ditas quantitats en cobrar primer de aquells que per la nova fabrica deuen contribuir.

{6} Item, han acordat que se hajen de fer los elets necessaris, a mes dels que se han elegit per justicia del Illustres y Molt Magnifics Jurats, los quals tindran obligacio de cridar de los faedor, tenint moltas conferencias per lo util y aument de la sequia, reperant los fraus y dolos, per lo qual acudiran a Su Illustríssima del Sen(y)or Virrey o a.qui pertanque [SIC] representant.li axi de paraula com en scrit lo que ben vist sera en benefici de aquella y fer totas las demostracions necesarias per la bona adminsitracio de dita sequia.

{7} Item, han acordat que digue el Molt Illustre Sen(y)or Abad cuidar de la adminsitracio de la sequia fora los murs de la Ciutat per son siquier, conforme ha acustuma y sempre, fent per son | f. 3v| medi exacta averiguacio del fraus que.s cometran en dita sequia y callant aquells, no manifestant y denunciar.los en el Jutge de la jurisdiccio, que la exercex en dita sequia y aygua y lo connexo y depenent, incorregue en pena de 10 L aplicadores a la fabrica de la sequia y conservacio de aquella.

{8} Item, han acordat que perque la dita sequia tinga segura permanecia y per falta de medis no vingues a deteriorar.se se deguen conservar intactas y no se pugue encarregar.se algu sobre las vuyt tandas de la sequia de la Ciutat sino.que aquellas se deguen sempre que sera necessari arrendar per effecte de que son util se pugue continuar en la nova fabrica de la sequia y adops que sobre vindran, tenint y conservant.se dits utils per lo effecte de la dita sequia y fer algunas fonts comunas y altres de major benefici per adorno de la Ciutat y los matexos utils restaran obligats per la nova fabrica de moli de la porta Pintada, si sera lloc poder.lo reedificar.

{9} Item, han acordat que Su Senyoria dels Illustres y Molt Magnifics Jurats, per conte de la Ciutat, deguen contribuir lo que tenen obligacio en los siquiatges, escurons y erbetjons los tres molins, so.es dos en la Costa de la Seu y el de la porta Pintada.

{10} Y ultimament declare Su Senyoria que aquest gasto que se intente fer en la fabrica de la nova sequia y en tot lo depenent de aquella, lo fa y fara ab animo de repetir de totas y qualsevols personas qui senten utilitat y | f. 4| comoditat de dit adop, lo que en vie de dret

los tocara pegar per dit effecte y que lo present instrument y acte sia comu al Secretari de la Universitat y al Secretari de la Curia del Sen(y)or Abad.

Hancitaque trasactionem, faciunt pactis, et condicionibus expresatis pro ut meliies ett. Et promitunt amb partes ad invisen habere rattum ettc. Proquibus ett. Obliad invisen mutuo, et vicissim bona ett. Datum in Civitate Majoricarum, et in aula domus Juraria Universitatis Majoricarum ett. Lar:ge ett.

> Teste in quorum presentia dicti Aadmodum [SIC] Illustres Domini Magnifici Jurati fermarunt sunt Rapahel Blanquer et Joannis Antoniu Gonzales.
>
> Testes vero in quorum presentia dicti Admodum Illustre Domini Abbas et ceteri Religiosi dicti Conventis firmarunt dicto eodem die fuese Matehus Cortey, cultor termini Civitatis, et Antonius Laurentis Rullan, famulis dicti conventus.

Font: ARM – AH 1.054 – Plec 33